

ANDREI MAIDANSKI & VESA OITTINEN

Toinen Marx

– Marcello Muston haastattelu

Napolilaista Marcello Mustoa voisi kuvailla kosmopoliitiksi, ellei marxilaiselle Marx-asiantuntijalle sattuvampi nimitys olisi internationalisti. 35-vuotias Napolin ja Nizzan yliopistojen tuplatohtori on Berliinissä ja Amsterdamissa työskenneltyään asettunut tällä erää Kanadan Ontarioon, Yorkin yliopistoon. Monografiansa *Saggi su Marx e i marxismi* (2011) sekä useiden toimitteidensa ja toimitusneuvostojäsenyyksiensä ansiosta Musto kuuluu uusimman Marx-tutkimuksen terävimpään kärkeen. Hänelle nykymarxilaisuus ei ole monenkirjavaa globalisaatiovastaisuutta, vaan ”kapitalismin tänä päivänä synnyttämän globalisaation kritiikkiä”. Muston mukaan on jälleen opeteltava perusasiat – ja putsattava pöytä myös marxismi-leninismen dogmaattisuudesta.

Olet korostanut julkaisuissasi uutta tutkimustilannetta, kun puoliväliin ehtinyt MEGA-2-julkaisuhanke on tuonut päivänvaloon kosolti aiemmin tuntematonta Marxin ja Engelsin käsikirjoitusjäämistöä. Mullistaako uusi aineisto tähänastiset käsityksemme Marxista ja marxismista?

”Olen työskennellyt vuosia *Marx-Engels-Gesamtausgaben* (MEGA-2) parissa ja koettanut kiinnittää mahdollisimman paljon huomiota uusiin filologisiin löytöihin. Tämä koskee sekä jo tunnettuja mutta tähän asti epäasianmukaisesti editoituja tekstejä että aiemmin julkaisemattomia aineistoja, kuten *Pääoman* esitöitä tai Marxin koostamia otevihkoja, joita viime vuosina on

Valokuva: Riikka Suominen

julkaistu. On esimerkiksi valjennut, että Engels teki Marxin *magnum opukseen* tuhansittain toimituksellisia muutoksia. *Pääoman* II ja III osa eivät suinkaan tarjoa loppuun saakka vietyä taloudellista teoriaa, vaan ne koostuvat suurelta osin keskeneräisistä kehitelmistä.

Omat kokemukseni antavat esimakua vaikutuksesta, joka uudella editiolla saattaa olla Marx-tutkijoihin. Kun tein esitöitä väitöskirjaani varten Berliinin-Brandenburgin tiedeakatemiassa – MEGAn päätoimitus sijaitsee siellä – ja myöhemmin Amsterdamin Kansainvälisessä sosiaalhistorian instituutissa (IISC), jossa säilytetään kahta kolmasosaa Marxin käsikirjoituksista (loppukolmannes on Moskovassa sijaitsevassa Yhteiskuntapoliittisen historian valtioneuvostossa), näihin aineistoihin perehtyminen sekä rikastutti että monissa suhteissa myös muutti aiempaa Marx-tulkintaani.

Tästä huolimatta en koskaan ole kokenut, toisin kuin jotkut muut Marx-tutkijat, mitään löytämisen draamaa. Martin Nicolaus julkaisi jo 1968 *New Left Review*'ssä artikkelinsa 'The Unknown Marx', joka myöhemmin päättyi englanninkielisen *Grundrisse*-käännöksen esipuheeksi¹, ja siitä lähtien ovat monet puhuneet 'tuntemattomasta Marxista'. Vuosituhannen vaihteessa ilmestyi kaksi tämän nimistä teosta, joista toisen oli laatinut tunnettu latalaisamerikkalainen tutkija Enrique Dussel², toisen japanilainen professori Takahisa Oishi³. Mutta itse en yhdy niihin, jotka korostavat mielestäni liiaksikin aiemmin julkaisemattomien aineistojen merkitystä. En näet usko, että *Grundrisse*n jälkeen enää löytyy toista yhtä merkittävää käsikirjoitussikermää, joka voisi muuttaa käsitystämme Marxista niin paljon, että puhe 'tuntemattomasta Marxista' olisi paikallaan. Tarkempaa selkoa kysymyksestä tehdään toimittamassani *Grundrisse*-artikkelikokoelmassa⁴.

Yhtä kaikki MEGA-2:ssa julkaistut uudet käsikirjoitukset mahdollistavat Marxin ajattelun eräiden tärkeiden kehitysvaiheiden rekonstruktion, joskin toistaiseksi vasta harvat tutkijat ovat tarttuneet tilaisuuteen. Otetaan esimerkiksi poliittisen taloustieteen kritiikki: suurin osa aihepiirin tutkijoista on huomionoinut vain tietyt vaiheet Marxin kehityksessä, usein hypäten vuoden 1844 *Taloudellis-filosofisista käsikirjoituksista* suoraan vuosien 1857–1858 *Grundrisse*n ja näistä *Pääoman* I osaan (1867). Parhaassa tapauksessa on huomioitu lisäksi *Filosofian kurjuus* (1847). Kiitos MEGA-2:n, vakavat tutkijat voivat rekonstruoida Marxin poliittisen ekonomian kritiikin kaikki vaiheet ja luoda aiempaa tyhjentyvämmän ja myös vähemmän ideologisesti värittyneen kuvan hänen ajattelunsa kehkeytymisestä. Tämä hyödyttää niitä, jotka mielivät tätä nykyä käyttää Marxin ideoita maailman ymmärtämiseen, kritisointiin ja muuttamiseen.

Jos pitäisi tiivistää MEGA-2:n avaamat mahdollisuudet, sanoisin, että tämä editio luo tutkimuksellisen perustan lukea 'uutta Marxia'. Enkä nyt tarkoita jotain vanhaa klassikkoo, jolla ei olisi mitään tekemistä politiikan ja luokkataistelun kanssa. Marx on melkoisen kaukana kirjoittajasta, jonka töitä siteerattiin raamatunlauseiden tavoin Neuvostoliitossa ja muissa realsosialismin maissa."

Mitä Marxin ajatuksia hänen seuraajansa ovat mielestäsi aivan erityisesti väärintulkinneet tai olleet ymmärtämättä? Johdannossasi antologiaan *Sulle tracce di un fantasma* (2005) arvostelet Plehanovia, jonka mukaan marxismi piti nähdä "kokonaisvaltaisena maailmankatsomuksena".

"Plehanov ja monet hänen jälkeensä tulleet marxistit syyllistyivät jäykän yhteiskunta- ja historianäkemyksen tuottamiseen. Plehanovin ajatuksilla oli paljon kanta-vuutta venäläisten vallankumouksellisten parissa – eikä vain venäläisten, sillä hänellä oli melkoinen kansainvälinen maine. Minusta tämä käsitys perustui asioita yksinkertaistavalle monismille, jossa taloudellinen kehitys nähtiin ratkaisevaksi muun yhteiskunnallisen muutoksen kannalta ja jolla oli vain vähän yhteistä Marxin omien ajatusten kanssa. Plehanovin tulkinta heijastaa hänen aikansa positivistis-determinististä kulttuuri-ilmapiiriä.

Pääoman III osan esitöissä Marx kirjoitti, että hänen aikomuksenaan on esittää 'kapitalistisen tuotantotavan organisaatio ideaalisessa keskiverrossaan' eli täydellisimmässä ja yleisimmässä muodossaan. En siis väitä, että Marx ei olisi lainkaan ollut kiinnostunut kokonaisvaltaisesta maailmankatsomuksesta tai ettei hän halunnut olla systemaattinen ajattelija. Mutta nähdäkseni Marxin yleistyksiset olivat hyvin erilaisia kuin Plehanovin yleistyksiset, tai, ottaaksemme vielä ikävemmän esimerkin, dialektisen materialismin nimellä kulkevan luunkovan monismin tulkinnat.

Niin tai näin, jos lueltaisiin ne Marxin ajatukset, joita jotkut hänen seuraajansa tai hänen aateperintönsä vaalijat ovat käsittäneet epäasianmukaisesti tai täysin väärin, listasta tulisi pitkä. Marxin ajatuksilla on perusteltu satunnaisia poliittisia välttämättömyyksiä ja ne ovatkin usein saaneet huonon kaiun. Marxin kriittistä teoriaa on luettu dogmikokoelmana. Monet eivät välittäneet hänen varoituksistaan, ettei kannata 'laatia reseptejä tulevaisuuden keittiöitä varten', vaan tekivät hänestä uuden yhteiskuntajärjestelmän perustajaisän. Vaikka Marx oli mitä armottomin kritiikko eikä koskaan tyytyväinen edes omiin johtopäätöksiinsä, hänen ajatuksillaan pönkitettiin jäykän opinkappalekeskeistä asennetta. Vaikka Marx oli materialistisen historiakäsityksen luja kannattaja, hänet irrotettiin historiallisesta kontekstistaan pahemmin kuin ketään. Vaikka Marx totesi, että 'työväenluokan vapautuminen voi olla vain sen itsensä työn tulos', hänet pantiin sellaisen ideologian takuumieheksi, joka asetti poliittiset etujoukot ja puolueet luokkatietoisuuden lopullisiksi tulkitsijoiksi ja vallankumouksen johtajiksi. Vaikka hän puolusti ajatusta, että inhimillisten kykyjen kehittymisen perusedellytyksenä on työpäivän lyhentäminen, hänet yhdistettiin stahanovilaiseen tuotantoideologiaan. Vaikka Marx oli vakuuttunut valtion lakkauttamisen välttämättömyydestä, hänestä tehtiin sen ensimmäinen puolustaja.

Minulle tuskin suodaan riittävästi tilaa vastata tähän kysymykseen sen ansaitsemalla tavalla. Keskityn siksi vain yhteen, ehkäpä tärkeimpään teemaan: mitä sosialismille tapahtui 1900-luvulla? Syntyi käsitys, että kom-

munistisessa yhteiskunnassa yksilölle ei ole sijaa ja että se kapitalismin jälkeinen työläisten yhteenliittymä, josta Marx puhui, olisi vapaudelle vihamielinen yhteiskunta ja sortohallinto vailla kansalaisyhteisyyksiä tai poliittisia taikuita. Tämä lienee suurin paradoksi, joka saattoi koitua Marxin osaksi. Ja se on suoranainen skandaali niiden silmissä, jotka tuntevat hänen tuotantonsa. Olen lukenut monia filosofejia ja poliittisen ajattelun klassikkoja ja tavannut vain muutamia, joita kiinnosti etuoikeutetun luokan sijasta *kaikkien* naisten ja miesten yksilöllisyyden vapaa kehitys. Ja uskoakseni tämä on perustavaa niille poliittisille puolueille ja yhteiskunnallisille liikkeille, jotka vielä löytävät Marxista innoitusta toiminnalleen. Niiden olisi kyettävä haastamaan oikeistopuolueet ja -ideologiat ottaakseen haltuunsa vapauden lipun, joka tänään on oikeiston käsissä. Italiassa Berlusconin uuden poliittisen populistipuolueen nimi on 'Vapauden kansa' – jos tämä ei ole irvokasta, niin ei mikään..."

Tapaat painottaa, että epätäydellisyys ja katkelmallisuus ovat Marxin perinnön olennaisia piirteitä, ja siteeraat hänen lempimottoaan: *de omnibus dubitandum*. Tästä muistuttaminen voi hyvinkin olla paikallaan puolustettaessa Marxin perintöä dogmaattisia tulkintoja vastaan, mutta eikö vaarana voi olla, että välttellessämme dogmatismia Skyllaa ajaudummekin relativismin Kharybdikseen?

"Näinhän se on. Tämä voi olla hyvinkin konkreettinen riski ja vaarallinen erehdys, etenkin näinä relativististen ja postmodernististen asenteiden valta-aikoina. Virheen välttäminen onnistuu, jos emme unohda, että yhtälöllä on kaksi puolta. Marx halusi viedä jättiläistyönsä loppuun. Epätäydellisyys ja katkelmallisuus luonnehtivat Marxin tuotantoa, koska aihepiirit, jotka hän kirjoituksissaan alisti kriittiseen tarkasteluun, olivat niin laajoja, että niiden selvittely marxmaisen vakavasti ja kriittisesti olisi vaatinut vuosikausien työn. Monet marxistit erehtyivät pitämään *Taloudellisuus-filosofia käsitteitä* kirjana, vieläpä *Pääoman* I osaa ratkaisevampana aikaansaannoksena. Toiset luulivat, että *Pääoma* II ja III edustivat Marxin viimeistä sanaa.

Toisaalta arvelen, että on ollut ehdottoman välttämätöntä arvostella ponnekkaasti dogmaattista marxilaisuutta. Tässä on vieläkin paljon työtä. Uusi tutkija- ja aktivistipolvi lähtee siitä, että Marxilla on vielä paljon sanottavaa maailman ymmärtämiseksi ja muuttamiseksi. Mutta miten avata uudestaan tilaa marxilaiselle kapitalismikritiikille – ja tarkoitan todellista tilaa, en mitään vähemmistöissä tai marginaalissa kyyhöttämistä tai vain Marxin nimeen vannomista – tai vasemmistopuolueille ja yhteiskunnallisille liikkeille, jotka vielä pitävät Marxia korvaamattomana kriittisenä tietolähteenä kapitalismin vastaisessa taistelussa, jos emme puhdistaa maaperää vanhan marxismi-leninismien dogmatismista?

Miten antikapitalistinen vasemmistö voisi puhutella työläisiä ja nuorta sukupolvea, jos emme pysty kertomaan heille, että meillä on hyvin vähän tekemistä (ja Marxilla itsellään vielä vähemmän) monien sosialismin nimellä kulkeneiden 1900-luvun yhteiskuntien kanssa?

”Marxin ristiriitoja ja erehdyksiä ei pidä sivuuttaa.”

Nuo historian sivut kuuluvat kyllä työväenliikkeen historiaan. Mutta paluu Marxiin merkitsee tilaisuutta käyttää eräitä todella erinomaisia kriittisiä työvälineitä kapitalismin ymmärtämiseksi ja arvostelemiseksi. Varsinkin Neuvostoliiton romahduksen jälkeen ja kapitalistisen tuotantotavan levittyä uusille alueille maapallolla kapitalismista on tullut todella yleismaailmallinen järjestelmä, ja jotkut Marxin analyyseista ovat osoittaneet merkityksensä jopa selkeämmin kuin hänen omana aikanaan. Tämä tietysti pitää sanoa omaksumatta jälleen apologetista lähestymistapaa Marxiin ja uskomatta, että hänen puolitoista vuosisataa sitten laatimansa tekstit sisältäisivät täsmällisen kuvauksen nykypäivän maailmasta. Marxin ristiriitoja ja erehdyksiä ei pidä sivuuttaa.

Olen valmistellut tässä hengessä uutta kokoelmaa *The Marx Revival. Essays on the Critique of Contemporary Society*. Kirjaprojektin tarkoituksena on tuottaa julkaisu, jossa joukko arvostettuja kansainvälisiä tutkijoita (Immanuel Wallerstein, Moishe Postone, Ellen Meiksins Wood ja monet muut) lukee Marxia tämän päivän valossa ja arvioi, missä suhteissa hänen ajattelunsa osuu yhä asioiden ytimeen ja tukee maailman kriittistä ymmärtämistä. Se on tieteellinen teos mutta kirjoitettu nimenomaan antikapitalistiselle vasemmistolle, joka on käymässä läpi hyvin vaikeita aikoja.”

Etenkin Länsi-Euroopassa ja USA:ssa on lähestytty uudelleen Marxin teoreettista perintöä. Esimerkiksi kirjastaan *Imperiumi* tunnettu Antonio Negri on yrittänyt tulkita Marxia lähtemällä sellaisista käsitteistä kuin ”elävä työ” – jonka hän myöhemmin liitti spinozistiseksi väittämänsä ”väen” (*multitudo*) ideaan – ja *Grundrississa* esiintyvä *general intellect*.

Mutta nämä kehittyneet tuntuisivat jo menevän yli sen, mitä vielä voi kutsua marxismiksi...

”Menemättä kovin syvälle Negriin ja hänen teoreettiseen selkiytymättömyyteensä ja ristiriitoihinsa (ne ehkä ovatkin yksi hänen menestyksensä osatekijä), joista viime vuosina on kirjoitettu paljon, voi todeta, että jotkut viimeisten parinkymmenen vuoden aikana eturivin marxilaisina pidetyistä ajattelijoista ovat kehittäneet teorioitaan hyvin etäällä Marxin ajattelusta. Tästä käyvät esimerkeiksi lähimenneisyyden analyyttiset marxistit ja Jacques Derrida yhtä lailla kuin Antonio Negri ja Slavoj Žižek tänään. Nyt ei puhuta siitä, onko Marxin yli meneminen erehdystä tai pyhäinhäväistystä. On paikallaan päivittää hänen näkemyksiään niiden valtaviin muutosten mukaisiksi, joita maailmassa on hänen kuolemansa jälkeen tapahtunut.

Asian ydin on siinä, että niissä (muutamana vuosikymmenen takaiseen tilanteeseen verrattuna) pienissä poliittisissa piireissä, jotka vielä ovat kiinnostuneita vaihtoehdosta kapitalismille, Negriin teorioita pidetään ’autenttisena’ marxilaisena vaihtoehtona kapitalistisen yhteiskunnan ongelmille. Aivan liian usein nämä teorit liittyvät paljon enemmän muihin ajatteluperinteisiin ja -kulttuureihin (Žižekillä esimerkiksi psykoanalyysiin) kuin Marxiin ja työväenliikkeen historiaan.

Asialla on vielä ikävämpi puolensa. Parin viime vuosikymmenen aikana Marx on lähes tyystin kadonnut. Kirjakaupoista ei löydy kuin *Kommunistinen manifesti*. Marx on vieras opiskelijoille ja poliittisten aktivistien uudelle polvelle (puhumattakaan tehdastyöläisistä tai ay-aktiiveista ja -johtajista). Näin ei ole vain Pohjois-Amerikan masentavalla poliittisellä näyttämöllä, vaan myös Aasiassa ja Euroopassa. Edes viimeisten vaikutusvaltaisten eurooppalaisten kommunistipuolueiden nuoret jäsenet eivät tunne Marxia. Samalla nämä puolueet ovat muuttaneet nimensä hyväksyttävämpään ja yleisempään ’vasemmistopuolueen’ muotoon Saksassa, Ranskassa ja Italiassa. Jos lähtisimme kysymään kaikilta näiltä ihmisiltä, kuka Marx on ja mitä he tietävät hänen kriittisestä teoriastaan, havaitsisimme, että hänen aatteidensa asema työväenliikkeessä ei ole edes 1900-luvun alun tasolla. Silloinkin myös muiden sosialismin teoreetikkojen (Lassalle, Proudhon jne.) ajatuksilla oli vaikutusvaltaa, mutta Marx oli *primus inter pares*. Nykytilannetta voitaisiin ehkä verrata aikaan ennen vuotta 1848. Silloin vallalla oli eklektismi ja pohjaton sekaannus sosialismin käsitteestä. Mitä oikeastaan merkitsee tuo nykyisin suuressa huudossa oleva epämääräinen muotoilu ’XXI vuosisadan sosialismi’? Sen luonnehtimiseksi on ollut pakko käyttää moniselitteistä ja tyhjää järjestysnumeroa, mikä näyttää minusta olevan merkki kyvyttömyydestä määritellä tietty poliittinen projekti.

Kun Marxin aatteet aiemmin levisivät marxilais-leniniläisissä tai maolaisissa oppikirjoissa, niitä saattavat nykyisin tulkita väärin Negriin kaltaiset kirjoittajat. Tämä uhka on jo käynytkin toteen. Viime vuosina Marxin ajatuksia on yhdistetty reiluun kauppaan tai vastaaviin uus-proudhonilaisiin teorioihin mikroluotoista ja mikrora-

hoituksesta. Nämä ovat täysin kapitalismille alistaisia käsitteitä, ja Marx taisteli koko elämänsä sellaisia vastaan. Propagandakoneistojenkin ansiosta viime vuosien suurinta vasemmistolaisista liikettä on kutsuttu globalisaation vastaiseksi liikkeeksi. Tämä saisi Marxin kääntymään haudassaan. Pääasianahan ei ole globalisaation periaatteellinen vastustaminen, vaan kapitalismin tänä päivänä synnyttämän globalisaation kritiikki. Aivan ilmeisesti tässä kaikessa on suunnatonta sotkua. Viime vuosikymmenten tappioiden jälkeen meidän on aloitettava perusasioista.

Nykyhetken ensisijaisiin tehtäviin kuuluukin Marxin teosten uudelleen julkaiseminen ja niiden kriittinen käyttö, jotta ymmärtäisimme paremmin aikamme ristiriitoja ja sen asettamia tehtäviä.”

Gramscin vanavedessä italialaisen marxismin perinne tähdentää Marxin merkitystä ennen kaikkea historioitsijana, historiallisen materialismin luoja. Mitkä sinun mielestäsi kuuluvat Marxin tärkeimpiin uusiin oivalluksiin historioitsijana?

”Marx oli suuri historioitsija. Uransa aikana hän kuvasi kiistakirjoituksissaan tai lehtimiehenä *Neue Rheinische Zeitungissa* ja *New York Tribunesissa* monia 1800-luvun tärkeimpiä poliittisia tapahtumia: vuoden 1848 vallankumousta, brittien herruutta Intiassa, Krimin sota, Euroopan maiden välistä diplomatiata, vuoden 1857 finanssikriisiä, USA:n sisällissotaa, Pariisin kommuunia ja niin edelleen. Hän laati tällä tavoin eräitä XIX vuosisadan poliittisen polemiikin loistavimpia tuotteita, kuten *Louis Bonaparten brumaire-kuun 18. päivä*, *Lordi Palmerston tai Kansalaissota Ranskassa*. Jotkin hänen historiatekstinsä ansaitisivat osakseen aiempaa suurempaa huomiota. Ajattelen erityisesti noita artikkeleita *Tribunesissa*, Yhdysvaltain tuolloin luetuimmassa sanomalehdessä.

Ja sitten on hänen historiateoriaansa, Marxin materialistinen historiankäsitelmä, joka on ehkäpä hänen suurimpia panoksiaan yhteiskuntatieteissä. Teoriaa on usein arvosteltu. Mutta jos taas tarkemmin silmäämme tätä arvostelua, joudumme huomaamaan, että se kohdistuu paljon useammin hänen seuraajiensa ’historialliseen materialismiin’ (Marx itse ei koskaan käyttänyt tätä ilmaisua), ellei sitäkin enemmän Stalinin vulgääriin ’dialektiseen materialismiin’⁵, joilla ei ollut ehdottomasti mitään tekemistä Marxin kanssa. Ne liittyvät Marxiin asioita, jotka eivät lainkaan ole marxilaisia, kuten uskomuksen, että yhteiskuntamuodostumat kehittyvät vaiheittaisesti ja tiukan välttämättömästi kohti sosialismia. Uusi MEGA voi ehkä tässäkin osoittautua avuksi, koska siinä, *Saksalaisen ideologian* I osan (niin sanotun Feuerbach-luvun⁶) tuoreimmassa editiossa, on palautettu näiden keskeneräisten käsikirjoitusten fragmentaarinen luonne. Tämä osoittaa marxilais-leniniläisen tulkinnan väärennökseksi sikäli kun nämä nuoren tiedemiehen poliittiseen taloustieteeseen kohdistuneiden tutkimustensa alkuvaiheessa laatimat epätäydelliset käsikirjoitukset oli nostettu tyhjentyväksi historiallisen materialismin esitykseksi.”

Marx kirjoitti Joseph Weydemeyerille 5. maaliskuuta 1852: ”Minulle ei kuulu ansio enempää luokkien olemassaolon keksimisestä aikamme yhteiskunnassa kuin niiden keskinäisestä taistelustakaan. Porvarilliset historiankirjoittajat olivat jo kauan ennen minua tuoneet esiin luokkataistelun historiallisen kehittymisen ja porvarilliset taloustieteilijät luokkien taloudellisen anatomian. Mitä minä toin uutta, niin ensinnäkin todistin, että *luokkien olemassaolo on yhteydessä vain tuotannon tiettyihin historiallisiin kehitysvaiheisiin*; toiseksi, että luokkataistelu johtaa ehdottomasti *proletariaatin diktatuuriin*; kolmanneksi, että tämä diktatuuri itse on vain *siirtymistä kaikkien luokkien hävittämiseen ja luokkataomaan yhteiskuntaan*.”⁷ Sopivatko nämä Marxin ajatukset sinusta vielä nykytilanteeseen?

”Nähdäkseni yksi syy Marxin ajatusten väärinymärtämisiin on siinä, että niitä on liian usein luettu – silloin kun niitä ylipäätään on luettu – historiallisen kontekstinsa ulkopuolella. Tuo kirje Weydemeyerille on laadittu 1852, jolloin Marx oli 33-vuotias, siis hyvin nuori ja vasta kehittelemässä teorioitaan. Tämä oli vain toverille lähetetty kirje, ei julkaisussa oleva yleistävä toteamus. Sitä ei siksi pitäisi ottaa täsmällisenä kannanottona tai lopullisena kantana. Tästä huolimatta siteeraamianne lauseita on toisteltu laajalti. DDR:ssä ne esiintyivät poliittisissa julisteissa, joiden tarkoituksena oli alleviivata proletariaatin diktatuurin käsitteen otaksuttua tärkeyttä Marxille. Mutta totuus on toisenlainen. Tästä huomautti Hal Draper kirjassaan Marxin vallankumousteoriasta⁸. Hänen tekstivertailunsa osoitti, että Marx käytti hyvin harvoin ilmaisua ’proletariaatin diktatuuri’. Itse asiassa se esiintyy hänellä vain seitsemän kertaa, eikä tällöin vain julkaistuissa teksteissä, vaan myös kirjeenvaihdossa, mukaan lukien juuri tämä kirje Weydemeyerille. Sen sijaan monet marxistit viljelivät ilmaisua tuhkatiheään, Lenin esimerkiksi satoja kertoja. Melkoinen ero! Eikä se ole vain määrällinen ero. Termiä käyttivät väärin sekä Marxin vastustajat, jotka halusivat kritisoida häntä väli-neellisesti, että ne Marxin kannattajiksi julistautuneet, jotka etsivät oikeutusta omille, Marxista itsestään suuresti poikkeaville teoreettisille kannoilleen tai toimilleen.

Joka tapauksessa uskon, että julkaistuaan *Pääoma I:n* 1867 tai myöhemminkin elämänsä loppuvaiheessa Marx olisi kuvaillut löytöjään viittaamalla toisiin seikkoihin, jos hänellä olisi ollut mahdollisuus ilmaista näkemyksensä omista yhteiskuntatieteellisistä löydöistään. Varmastikaan hän ei olisi yhdistänyt tiukasti luokkataistelua ja proletariaatin diktatuuria niin kuin vielä kirjeessään Weydemeyerille. Samaten proletariaatin diktatuurin ja lopulliseksi päämääräksi asettuvan luokattoman yhteiskunnan välinen suhde vaatii tarkempaa selvittelyä. Sehän voitaisiin tulkita utopistiseksi tai hegeliläiseksi toteamukseksi ’historian lopusta’. Todellisuus on paljon monimutkaisempi. Poliittinen vallankumous ei suinkaan merkitse sosiaalisen muutoksen toteutumista ja historian päättymistä, kuten 1900-luvun historia on meille opettanut. Se pitäisi nähdä nimenomaan jatkuvan vieraantumisen

purkamisen ja emansipaation prosessin alkuna. Tässä lopputomassa tapahtumakulussa ei ole mitään takeita siitä, toteutuuko paluu kapitalismin epätasa-arvoisiin luokkasuhteisiin vai sosialismiin siirtymisen ’onnellinen loppu-tulos’.”

Voisitko tämentää, mitä nuo hieman arvoitukselliselta kuulostavat ”toiset seikat” olisivat?

”Marxin panos yhteiskuntatieteisiin oli hyvin monipuolinen. Kuuluisa lisäarvoteoria esittää, miten riisto toteutuu kapitalistisessa yhteiskunnassa: maksamaton lisätyö tuotannossa synnyttää arvoa, joka muodostaa pääoman kasautumisen perustan. Toiseksi esimerkiksi kelpaa Marxin ajatus kaikkien yhteiskunnallisten muodostumien historiallisesta luonteesta. Hänen tuotantonsa punaisena lankana, varhaisista taloustieteellisistä kirjoituksista *Grundrisseen* ja siitä *Pääomaan* vuosikymmentä myöhemmin, oli ollut kapitalistisen tuotantotavan historiallisen erityisyyden osoittaminen. Aina kun vain voi, Marx kritisoi ankarasti tapaa, jolla taloustieteilijät esittivät historiallisia kategorioita luonnollisina realiteetteina projisoiden porvarilliselle aikakaudelle tyypillisiä ilmiöitä joka ikiseen yhteiskuntaan aikojen alusta lähtien ja esittäen 1700-luvun eristäytyneen ja egoistisen yksilön ihmisluonnon perustyyppinä. Mitä tärkeintä, Marxin harjoittamalla taloustieteilijöiden teorioiden kritiikillä oli kaksinainen luonne. Sen lisäksi että se korosti historiallisen luonnehdinnan välttämättömyyttä todellisuuden ymmärtämisessä, sillä oli täsmällinen poliittinen tavoite, kapitalistisen tuotantotavan muuttumattomuutta koskevan dogmin kumoaminen. Kapitalistisen järjestyksen historiallisuuden osoittaminen oli todiste sen ohimenevästä luonteesta ja sen kumoamisen mahdollisuudesta. Marxille kapitalistinen talous ei ollut seurausta jostain yli- ja epähistoriallisesta ’ihmisluonnosta’, kuten klassiset politekonomistit julistivat, vaan tulosta pitkästä historiallisesta kehityksestä. Tämä osoittaa, että kapitalismi ei ole ihmiskunnan historian ainoa eikä lopullinen vaihe.”

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Engl. Martin Nicolaus. Penguin, Harmondsworth 1973.
- 2 Enrique Dussel, *Towards an Unknown Marx. A Commentary on the Manuscripts of 1861–1863*. Routledge, London 2001.
- 3 Takahisa Oishi, *The Unknown Marx*. Pluto, London 2001.
- 4 Marcello Musto, *Karl Marx's Grundrisse. Foundations of the Critique of Political Economy 150 Years After*. Routledge, London 2008.
- 5 Musto tarkentaa ajattelevansa paljon luettua ja laajalle levinnyttä käsikirjaa *Dialektisesta ja historiallisesta materialismista* (О диалектическом и историческом материализме, 1938). Vieraskielisen kirjallisuuden kustannusliike, Moskva 1939.
- 6 Karl Marx, Friedrich Engels & Joseph Weydemeyer, Die deutsche Ideologie. Artikel, Druckvorlagen, Entwürfe, Reinschriftenfragmente und Notizen zu "I. Feuerbach" und zu "II. Sankt Bruno". Teoksessa *Marx-Engels-Jahrbuch 2003*. Akademie Verlag, Berlin 2004.
- 7 Karl Marx & Friedrich Engels, *Kirjeitä*. Edistys, Moskva 1976, 70.
- 8 Hal Draper, *The Dictatorship of the Proletariat: from Marx to Lenin*. Monthly Review Press, New York 1987, 385–386.